

ԵՐԻՐԱՊԵՏ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 1.

1858

Ը. 40801

ԺԱՊԱՆՈՅ ԴԱՐՏԱԳՈՐԾԱՆԵՐ

Ամառանկէն քիչ մը հետոս պղտիկ խորշի մ'եւեռնը՝ զորն որ ծովը Մաւորա կըրդն զիմացը փորած է, ընդարձակ դաշտ մը կը տարածուի, աւր բնութիւնը բարձրաբերձ ծառերով, դարմանայի թփերով եւ տերեւագեղ տնկերով զարդարած է։ Ըստ զարուս սկիզբները քանի մ'եւտարացի գաղթականք իրենց բնակութիւնն հոս հաստատեցին՝ ուղեւորք իրենց աշխատութեամբն ան արդարանք երկիրը մշակել՝ որ իրենց փառաւոր հարկաբարձութիւն կը վարձատրէր, եւ ոնոր բերքերէն իրենց ազնի գրամագլուխ մը ժողովել։ Գաղթականք զրեւթէ աստատարակ ծովու վրայ ծառայած անձինք էին, որոնք ան փառաւոր ու աստանկի գործքէն ձանձրացած՝ մէջերէն միարանած էին իրարու. օղնելով՝ իրենց մշակութեան գործքը դուռն հանել։ Հորմնապի ահրաւթիւնն աս հինգ՝ Եւրոպայի գանդապն երկիրներուն վերաբերեալ անձանց ընդարձակ երկիր մը պարզեւեց, որոնք զանիկայ անխոնջ աշխատութեամբ, բնութեան բաւարարած անբեր տնկերը հանելով՝ գեղեցիկ ու բերրի պարտեզ մը դարձուցած էին։ Իրենց բնակարանը բլրի մը վրայ շինուած էր, որուն անմիջապէս քովը կը բարձրանար ան երկնաբերձ պալատներով զարդարուած լեռներն՝ որոնց շղթան բարձր ծափաղկողնէն մեջ կը տարածուի։ Ընկիւն բարձրիցը դարաւոր փայտէ վանդակ մը կը պատէր՝ որն որ թէպէտ եւ զգալիականները ծովի կամ ցամաքի կողմանէ եկող լճանակ մը զէմ չէր կրնար պաշտպանել, սակայն զանոնք մահաւոր անտառներուն մէջ գտնուած անհամար վայրէջի գաղաններէն պահպանելու բաւական կըլլար։

Վարդականութեան գլուխը Վանդալիւն աւանամբ Հոլանտային կ'երեւար. աս Սողոմոնաւցի

պատանին ան աշխարհ ու ջանաւոր բնութիւնը կը ցուցնէր, որն որ հիւսիսային երկրի բնակչաց կարելի կ'ընէ մեծամեծ գործքերու ձեւը դարձնել։ Վանդալիւնէն զատ գաղթականաց նշանաւոր անձը Ռեւմին Գրովիէր երիտասարդ կամեն էր, որուն 1793ին Քուենտարի 21ին դէպքերը Գաղթեան սաստիկ առեկի բրած էին, եւ աս պատճառաւ իր հայրենիքը լողտալով՝ Վիսիկէի եւ Հնդկաստանի շատ նաւահան գիւտները պարտած՝ ու վերջապէս 1798ին Ճափայի աս գաղթականութեան մէջ մտած էր երկայն ժամանակ հոն մնալու համար։

Վմեն իրիկուն հինգ բնակարաններն իրենց բնակարանին դրան տոջեւ կը ժողովուէին խօսուկցալեամբ արեւադարձի երկայն գիշերները կարճեցնելու համար։ Իւրաքանչիւր որ իրեն պատահած դէպքերը կը պատմէր. խօսակցութեան նիւթն երբեք չէր պակսեր. թէպէտ եւ ամեն ալ դեռ երիտասարդ էին, սակայն թէ կրկնուէր եւ թէ վայրենի ազգաց մէջ երկայն ժամանակ կեանք անցուցած բլալով՝ շատ հետաքրքրական բաներ տեսած եւ շատ պատահարներու պատահած էին՝ որոնք իրենց խօսակցութեան անսպառ նիւթ կը մատակարարէին։

Վրիկուն մ'երր որ զարձեւալ այսպիսի խօսակցութեան մը մէջ էին եւ Ռեւմին կամըր Վանդալիւնէն կը հարցնէր թէ Վրգեօք Մակելանի մայրենի բնակչաց քով գարիդի մէջ 1792ին եղած բարբառութեան նման գործքեր տեսած է, յանկարծ վանդակապտուին դրան եկած օտնաւորն մ'իրենց խօսքին վերջ տուաւ. քիչ մ'եւորը դրան զանգուկը սաստիկութեամբ սկսաւ դարձուիլ, դրան քով կապուած որհտապան շունն հաջելով վեր կը ցալմբէր եւ կ'ուզէր շղթան վրցնել։

Վրան ոտք ելաւ, ժամացոյցը հանեց եւ հոն գարտութեամբ քսաւ. Գրեթէ կէս գիշեր է. աս դէպքս արտաքոյ կարգի բան մը պէտք կ'ընէ համարիլ. գուցէ նա մը մեր ծովերէրը խորապահած է եւ...

— Վնկարելի է պատահականեց Վանդալիւն, բոլոր օրն օգը կատարեալ հանգարտ ու ծովուն եւ բնան հոյերից պէս շխտակ էր, եւ ոչ ծառի տերեւ մը կը շարժէր։

— Ուրեմն մեր դրացիները մեր վրայ յարձակում՝ պիտի որ ընեն, ըսաւ Բօլ Դանըրոն: Բօլ Բրովանցի երիտասարդ նաւավար մըն էր, որն որ իր քնացկոտ երեւութիւն տակ արտաքոյ կարգի արիւն-
թիւն ու կրակոտ բնութիւն մը կը ծածկէր: Անտար-
բերութեամբ մ'աթոռէն ելաւ եւ ձեռքը երկփող
հրացանի մ'երկնցուց:

— Բօլ, ըսաւ կոմսն անոր թեւէն բռնելով,
մեր վայրենի դրացիներուն բնակարանն ասկէ շատ
հեռու է. աս գիշեր մեր վրայ յարձակում չեն կրու-
նար ընել, ուստի տեղի հանդարտ կեցիր:

Կարձեալ զանգակին ձայնը լսուեցաւ. շունն
ալ չէր հաջեր պլ կը խռչէր: — Հիմայ, հիմայ
կանչեց Բօլ եւ նորէն դէպ ի գուռ սկսաւ յառաջանալ:

— Թող տուր, ըսաւ Ռեմոն որ ես առանձին
լրտեսութիւն մ'ընեմ. եթէ մեզի դէմ դարան մը
կը գործուի, չեմ կրնար թողուլ որ ամենքնիս ալ
անոր մէջ խնանք. նոր ծաղկելու սկսած գաղթակա-
նութիւն մը պէտք է որ անխոհեմութեամբ բոլորու-
վին ջնջուելու վտանգի մէջ մտնէ: Իմ ետ դառնա-
լուս սպասեցէք, սիրելի բարեկամք:

Բօլ ուղեց կոմսին ընկերանալ, բայց անիկայ
թող չտուաւ: Ռեմոն մերկ սուրը ձեռքն առած՝ հան-
դարտաբայլ դէպ ի վանդակապատին դուռն սկսաւ
երթալ. զանգակին ձայնը դադրած էր. գիշերուան
խոր լուռութեան մէջ միայն ծաղկաձեւ ալեաց ժայ-
ռերու զարնուելուն մեղմ ձայնը կը լսուէր: Վան-
դակներուն միջոցէն մտադրութեամբ նայելով՝ կոմսն
ամենեւին մարդու նման կերպարանք մը չլրցաւ նըշ-
մարել. գիշերը զարմանալի գեղեցկութիւն մ'ունէր,
հարաւային երկնից կապոյտ կամարին վրայ արծաթա-
ծածանչ աստղերու հոյլը կը շողար. անկարելի կ'ե-
րեւար որ բնութեան այսպիսի գեղոյն մէջ թշնամի մը
մօտ գտնուի: Սակայն Ասթոն հսկող շունն ամենեւին
չէր հանդարտեր. անդադար մեծ զօրութեամբ վեր կը
ցատքէր եւ ոտուրները վանդակապատին վրայ կը դնէր:

Կոմսը գիտէր որ եթէ շունն իր կապէն ար-
ձակելու ըլլայ, շուտ մ'օտարականին ուր ըլլալը կ'ի-
մացուի, սակայն անասունը չարձակեց. կրնայ ըլլալ
որ, մտածեց ինքիրեն, օտարականը թշնամի չըլլայ,
այլ գժբախտութեան պատահած անձ մ'ըլլայ որն որ
ահագին շնէն կրնայ մեծ վնաս կրել: Ուստի բանն
իմանալու ուրիշ միջոց մը փորձեց: Ձեռքը վանդա-
կին միջոցէն դուռն հանելով զանգակին չուանը բռնեց
եւ սկսաւ քաշել: Աս փորձն իր վախճանին աղէկ
ծառայեց. խիտ թփերու մէջէն յանկարծ մարդկեղէն
կերպարանք մ'երեւան ելաւ եւ դէպ ի վանդակա-
պատ սկսաւ յառաջանալ: Շունն հանդարտեցաւ. Ռե-
մոն կոմսը սուրը մէկդի նետեց ու դուռը բացաւ:
Եկողը կին մըն էր:

— Մինակ, գոչեց զարմացած կոմսը:

— Մինակ, պատասխանեց օտարականն, այն-
պիսի ձայնով մ'որ չէ թէ բերնէն, պլ սրտին խո-
րունկէն կ'ելէր:

Ռեմոն ճշմարիտ աղնուականի վայել քաղա-
քավարութեամբ անծանօթ անձը ներս ընդունեցաւ
եւ իրենց բնակարանը տարաւ, որուն դրան առջեւն
իր չորս ընկերները զինեալ պատրաստ կը կենային
եւ իր նշանին կը սպասէին: Ամէնն ալ եկող հիւրն
ուրախութեամբ, միանգամայն մեծ զարմացմամբ ըն-
դունեցան եւ հասարակաց մեծ սրահը տարին: Ան-
ծանօթ տիկինն աթոռի մը վրայ նստաւ ու շարժած
ձայնով մ'ըսաւ: — Տե՛ղք իմ, ձեր ինձի ըրած բա-
րեկամական ընդունելութեան համար մեծապէս շնոր-
հակալ եմ. արդէն այսպիսի ուշ ժամանակ ներս
ընդունուելու յոյսս կտրած եւ որոշած էի Աստուծոյ
հովանաւորութեան տակ դուռն առանձին մինչեւ
առտու սպասել: Սակայն վաղուան օրն ալ բոլոր յոյսս
ձեր վրայ դրած էի, վասն զի Նախախնամութիւնն եւ
ան անձն՝ որն որ զիս հոս բերաւ չէին կրնար զիս
խաբած ըլլալ:

— Տիկին, պատասխանեց Ռեմոն կոմսը, շատ
յոգնած կ'երեւաք, հարկ է որ շուտով հանգչիք.
գտնուած տեղերնիդ այնպիսի ապահով տեղ մըն է,
որ նմանն աս կողմերը չի գտնուիր: Վաղը թէ կը հա-
ճիք մեր հետաքրքրութիւնը յագեցընել, մեծ յօժա-
րութեամբ ու շնորհակալութեամբ ձեր պատահար-
ներուն պատմութիւնը կը լսենք: Աս ըսելու ատեն սրա-
հին քովէն դուռ մը բացաւ՝ եւ խօսքն այսպէս շարու-
նակեց: Հոս կը տեսնէք հիւրերու համար պատրաստուած
խուցն որուն մէջ շատ ճամբորդներ, նաւաբեկեալ-
ներ ու գժբախտութեան պատահողներ բնակած են:

Ընծանօթը շնորհակալութեան ձեւ մ'ընելով՝
խցին մէջ քաշուեցաւ. կոմսն ընկերներուն նշան ըրաւ
որ իրեն հետ գան, եւ զանոնք նորէն դրան առջեւը
տարաւ ուր աս դէպքին վրայ սկսան խօսակցիլ եւ
զանազան ենթադրութիւններ ընել:

— Եւրոպայի մէջ, ըսաւ Վանտրուզէն այսպիսի
դէպք մ'արտաքոյ կարգի բան կը համարուի. բայց
հոս բնական բան մըն է: Ամենքնիս ալ այնչափ բա-
նէր տեսած ենք որ ասկէ ետքն ամենեւին դէպքի
մը վրայ չենք կրնար զարմանալ:

— Ես ստուգիւ չեմ զարմանար, պատասխա-
նեց կոմսը, Գաղղիայի մէջ աչքովս տեսած եմ այն-
չափ անհամար տկար աղջկանց ու կանանց ամենեւին
յանցանք չունենալուն համար գլխատուիլն. ինչպէս
կրնամ զարմանալ թէ որ ճավայի ծովեղերքը տկար
կին մը Նախախնամութենէ ու մեղմէ պաշտպանու-
թիւն կը խնդրէ:

— Ընդունական կերպարանք մ'ունի, կրկնեց
Բօլ, իր պարկեշտագեղ դէմքին վրայ յայտնի կը տես-
նուի որ սրտին մէջ մեծ վիշտ ու ցաւ կը կրէ:

— Գաղղիացի գաղթական մը կ'երեւայ, ար-
տաբերութիւնն այնպէս կը ցուցնէ, ըսաւ կոմսն:

Բիւջ մը ժամանակ լուռութիւն մը տիրեց. Վան-
տրուզէն նորէն սկսաւ խօսիլ. Ի՞նչ կերպով այս-
պէս գիշեր ատեն ու ծովուն կողմանէ հոս եկած
կրնայ ըլլալ:

— Այդը կ'իմանանք, մնումաց Բօլ:

— Եթէ կը պատմէ, պատասխանեց կոմսը. պէտք չենք հարցումներով զինքը տաղտկացնել:

Սակայն իրենց հետաքրքրութիւնը մինչեւ երկրորդ օրն սպասելու թող չտուաւ. Վանտրուզէն Բօլին հետ ընկերացած դէպ ի ծովեզրն սկսաւ յառաջանալ ու գետնի աւազը քննել: Երկայն փնտռելէն ետքը մեծամեծ մերկ ոտքի նշաններ տեսան որոնք ծովեզրերէն իրենց բնակարանը կ'երթային, անոր քովն ուրիշ պղտիկ հողաթափներու հետքեր կը տեսնուէին: Բօլ Վանտրուզէնին աս նշանները ցուցնելով՝ — Հիմայ, ըսաւ, ամէն բան յայտնի իմացայ. անտարակոյս ծովահէնները նաւ մը կողպատած եւ աս տիկինն անոր մէջ գտած են եւ իբրեւ աւելորդ բեռ մը մեր ծովեզրերը բերած ձգած են. մերկ ոտքի նշաններն ստուգիւ ծովահէնի ոտուրներու նշաններ են:

— Եւ իրիկուն ասիկ աւելի բան չենք կրնար իմանալ, պատասխանեց Վանտրուզէն, ուստի շուտով մեր ընկերներուն քովը դառնանք, մեր ուշանալը կրնայ իրենց հոգ պատճառել:

Բօլ եւ Վանտրուզէն զկոմսն արթուն գտան. միւս երկու ընկերներն Գորրիլոս եւ Վիլբրան տան դրան առջեւ իրենց հրացանին քով կը քնանային: Ռեմոն Բօլէն իրենց տեսածները լսեց ու պատասխան տուաւ. — Վաղուան արեւուն լոյսը գիշերուան մուլթին հետ նաեւ աս անիմանալի գաղտնութիւնն ալ պիտ'որ լուսաւորէ:

Երկրորդ առտու Վանտրուզէն, Գորրիլոս եւ Վիլբրան անէն ելան ճախճախուտ սեղ մը չորցնելու աշխատելու համար ուր կ'ուզէին որիզի արտ մը շինել. Բօլ իրենց ծանոյց որ ինքն ալ շուտով իրենց ետեւէն կու գայ: Նոյն ժամանակը Ռեմոն կոմսն իր առաւօտեան պտոյտէն ետ դառնալով եւ զԲօլ տունը գտնելով՝ սկսաւ անոր այսպէս խօսիլ. Սիրելի բարեկամ դուն մեր մէջն ամենէն աշխոյժն եւ արագոտն ես: Գալիմա գեղն ասկէ վեց ժամ հեռու է, ուր այսօր տօնավաճառ կայ. խեղճ օտարականը նաւաբեկեալի մը պէս միայն վրայի զգեստովն հոս եկած է. մեր հիւրընկալութիւնը կը պահանջէ որ մեր քովն եղած ստակէն տալով իրեն հարկաւոր զգեստներն հոգանք:

— Տէր կոմս, ես արդէն ասոր վրայ մտածեցի, պատասխանեց պատանին, գեղի մը տօնավաճառին մէջ ինչ կրնամ գտնել բայց եթէ բամբակէ զգեստներ որոնք միայն ճենացի եւ հնդիկ կանանց կրնան ծառայել եւ չէ թէ այսպիսի աղնուական տիկնոջ մը: Հիւրանոցին զրան ետեւը կապոցով մը գեղեցիկ մետաքսեղէն նիւթեր ու ժանեակներ կախած եմ, զոնք Լիւպեքցի ծովասպատակ մ'ինձի յանձնեց որ պահեմ. զանոնք կրնանք օտարական տիկնոջ տալ որ հարկաւոր բաները շինէ:

— Եւ, լաւ, ըսաւ կոմսը բունի ծիծաղով մը, բայց եթէ Լիւպեքցին իր ինչքն ետ ուղելու ըլլայ:

— Եւ որ վրայ հոգ մ'ունենաք, վասն զի անցած տարի ծովահէնութիւն ընելուն համար զինքը Պագա-

վիայի մէջ քիչ մը կախեցին: Կախելու արուեստը Պագալիա այնչափ աղէկ գիտեն որ անիկայ նորէն ողջանալու փորձ չիկրնար ընել, ուստի իրաւամբ կըրնամ իր ինչքերը տրամադրել:

Բայց սիրելի Բօլ, ամենեւին խիղճ չես ըներ օտարականի մ'ստացուածը...

— Հապա զանոնք որոնք պիտ'որ տայի, կրկնեց Բօլ. պիտ'որ սպասէի որ ան ծովահէններն՝ որոնք մեզի ստէպ այցելութիւն կ'ընեն, զան ինձմէ պահանջէն: ... Գիտէք, Տէր կոմս, ան անպաշտօնը որչափ զմեզ անհանգիստ ըրած են: Երեք անգամ իրենցմէ յարձակում կ'ընեցինք, եւ ստուգիւ անոնցմէ եւ ոչ մէկը նորէն ծովուն երեսը կը տեսնէր, եթէ զօրաւորազոյնը մենք ըլլայինք: Ասոնց մէջ գլխաւորաբար Պանդամ անուամբ Մալայացի փոքրամարմին մէկը կայ որ կատարեալ մարմին առած սատանայ մըն է, ոչ կրակէ կը վախնայ ոչ ջրէ, որուն դէմ ես շանաձկան ակոյ մը պատրաստած եմ... Եթէ անգամ մը հրացանից բերանը պատահելու ըլլայ, ստուգիւ իմ կապարիս համը պիտ'որ առնել տամ:

— Ուրեմն անիկայ քու անձնական թշնամիդ է:

— Օրինքն ամենեւին չեմ ճանչնար, չեմ ալ ուզեր երբեք ճանչնալ: Նոյն իսկ ծովահէններու¹ մէջ գէշ անուն մ'ունի: Պանճարմասինկի մէջ՝ որն որ կատարեալ ելուզակաց բոյն մըն է, զինքն ամենէն չար աւազակը կը համարին: Բայց լսեցի որ հիմայ Մալաիան² նաւին մէջ երկրորդ հրամանատարի պաշտօնն առեր է:

— Մալաիա, անուանի Սիւրգուֆ³ նաւապետին նաւն է, պատասխանեց կոմսն:

— Եւ, ըսաւ Բօլ. Պանդամ սուր քիթ ունի, չունին հոտը հեռուէն կ'առնու եւ պատուաւոր մարգիկներու քով կ'ապաւինի:

— Բայց ի՞նչպէս Սիւրգուֆի պէս մարդ մ'այսպիսի աւազակն իր քովն առած է:

— Որովհետեւ անիկայ Պանդամին վարքը չիգիտեր, միանգամայն նոյն անդգամն իր միմտութիւններով ծովն հանդարտ եղած ատեն նաւաստիները կը զուարճացնէ, երբեմն կը կաքաւէ, երբեմն կ'երգէ: Բայց ասոնցմէ զատ, ճապայի, Պոունէյի եւ բոլոր Մալայեան կղզիներուն ծովերն ու խորշերն աշխարհացոյց տախտակի մը պէս գիտէ. Սիւրգուֆ իրեն պէս

¹ Ծովահէն կը կոչուին ան աւազակներն՝ որոնք մասնաւոր արագընթաց նաւերով վաճառականի նաւերուն վրայ կը յարձակին, զանոնք կը կողոպտեն ու նաւը կ'ընկղմեն կամ կ'այրեն:

² Ծովային տերութիւնը իրարու հետ պատերազմ ունեցած ժամանակին, շատ քաջ նաւապետներու հրաման կու տան որ ծովու վրայ իրենց նաւերովն ասպատակութիւն ընեն ու թշնամւոյն վաճառականի նաւերուն կամ անպատրաստ նաւահանգիստներուն վրայ յարձակին ու կողոպտեն, որպէս զի ասով թշնամին ստիպուի իր վաճառականութիւնը պաշտպանելու համար իր պատերազմական նաւերուն մէջ մասն անոնց օգնութեան իրկել: Աս հրամանն ընդունողները ծովասպատակ կ'ըսուին: Նապոլէոնին Անգլիացոց դէմ պատերազմ մղած ատենը, Սիւրգուֆ գաղղիացին Հնդկաց ծովերուն մէջ այսպիսի ասպատակ մըն էր, որն որ Անգլիայի դէմ մեծամեծ եւ անհաւատալի քաջութիւններ ըրաւ:

ուրիշ նաւաղապետ մը չիկրնար գտնել. ի վերայ այսր ամենայնի եթէ անոր վարքը գիտնալու ըլլայ, ստուգիւ ղինքն իբրեւ անօգուտ բեռ ծով կը նետէ:

Աս խօսակցութենէ ետքը կոմսն իր խօսքը քաջութեամբ եւ օտարական Տիւրք դուրս ելլելով՝ ընտանութեամբ մը զԲօլ ողջունեց. երիտասարդն ուզելով աս տիկնոջ պատմութիւնը եւ հոն գալուն պատճառը կերպով մ'իմանալ զանազան հեռաւոր հարցումներ ըրաւ, բայց օտարականը միշտ չիմանալ կը ձեւացընէր եւ անտարբեր պատասխաններ կու տար: Նոյն միջոցին կոմսն ալ իրեն քովն եկաւ եւ բարի լոյս մաղթեւէն ետեւ, Շատ կը ցաւիմ, տիկին, որ ըսաւ, ուշ հասայ եւ կարող չեղայ ձեր պատմութիւնը լսել:

— Հաւելու պատճառ մը չունիք, պատասխանեց օտարականն, որովհետեւ խօսակցութիւննիս անտարբեր նիւթերու վրայ էր:

— Ա՛յ աղէկ, ըսաւ կոմսը, հիմայ կրնանք նոյնը լսել:

— Տեարք իմ, ձեզի բան մը չեմ կրնար պատմել... Դուք զիս մեծ սիրով ու ճշմարիտ հիւրընկալութեամբ ընդունեցաք, ի վերայ այսր ամենայնի մեծ ցաւով կը ծանուցանեմ որ ստիպուած եմ ձեր առաջին խնդիրը չկատարել:

Ի՞նչպէս եւ աս պատասխանը երկու դաղթականաց ալ անհաճոյ էր, սակայն չուղեցին ղինքն ստիպել: Իրենց խօսակցութեան ատեն միայն այնչափ իմացած էին որ հիւրը կոմսնուհի մըն էր: Օտարական տիկինը խօսքն ուրիշ բանի մը վրայ դարձնելու համար իրենց դարձաւ ըսաւ, Եթէ կը հաճիք երթանք մէյ մը ձեր կալուածները տեսնել: Կոմսն ու Բօլ առաջարկութիւնն ընդունեցան եւ անէն ելան ու պարտեղ իջան: Ամէն արտերը պտղտիւն ետեւ ծովուն եղերքն հասան, ուր անծանօթ հիւրը Ռեմոնին դառնալով, Տէր կոմս ըսաւ, ձեր տեղը շատ անպատրաստ կ'երեւայ, ճաւայի ծովերը ծովահէններով լեցուն են որոնք դիւրաւ կրնան հոս յարձակում ընել. անտարակոյս տան բոլորտիքը շինուած վանդակապատն անոնցմէ պահպանուելու համար շինուած է:

— Այ, պատասխանեց, Ռեմոն, անիկայ զմեզ միայն վայրենի դաղաններէն կրնայ պաշտպանել, աւաղակաց դէմ պահպանելու համար շատ տկար է:

— Իսկ եթէ ծովահէնք հոս ձեր վրայ յարձակելու ըլլան Բոնէք, հարցուց դարձեալ օտարական կինն, անտարբերութեամբ ծաղիկ մը փրցընելով:

— Այնպիսի դէպքի մը ժամանակ բռնելու ընթացքնիս ալ արդէն մտածած ենք, պատասխանեց կոմսը, մեր տան քովը խիտ անտառ մը կը գտնուի, որն որ մեզի անմերձենալի ապաւէն մըն է: Եթէ ծովահէնները կը հաճին, թող մեր տան կարասիքը կողպտեն կամ ապականեն: Ծովահէնք ծովու թռչնոց կը նմանին, թառած տեղերնին երկայն չեն կենալ կրնար

նար այլ շուտով նորէն կը թռչին կ'երթան. մեր արտորքն երկայն ժամանակ չիտեսեր:

— Ասկէ զատ, աւելցուց Բօլ, եթէ զօրագոյնը մենք ըլլանք, զանոնք կը կողոպտենք:

Նոյն ժամանակը անէն զանգակի ձայն մը լսուեցաւ, որն որ դաղթականները նախաձաշի կը հրաւիրէր. երեք խօսողներն ընթացքնին դէպ ի հոն ուղղեցին եւ դրան առջեւը հասնելով՝ վանտրուղէնը, Դորրիյոսն ու Վիլբրանն հոն գտան, որոնք քրտնալից դէմքով իրենց ծանր աշխատութենէն դարձած իրենց միւս ընկերներուն կը սպասէին: Կոմսնուհին երեք դաղթականները շնորհակալութեամբ ողջունեւէն ետեւ սեղան նստան, եւ Ակէ սեւ աղախինն սկսաւ իր պատրաստած համադամ կերակուրները բերել:

Աշխատելէն դարձող երեք դաղթականք խորունկ մտածմանց ու հոգի մէջ կ'երեւային. Ռեմոն կոմսն իրենց դէմքին տխրութիւնն անմիջապէս նշմարեց, սակայն վանտրուղէն իրեն նշանով իմացուց որ հիմայ նոյն տխրութեան պատճառը ծանուցանելու ատեն չէ: Բօլ ցած ձայնով մը մոմուաց:

— Ա՛յ համբերութիւնս հատաւ, չեմ կրնար երկայն ատեն առեղծուածներով ապրիլ. խօսելու համար ամէն ժամանակ յարմար է... վանտրուղէն քիչ մը հետո եկուր. ես ալ կ'ուղեմ գիտնալ ինչ որ դուք արդէն իմացած էք:

Վանտրուղէն յօժարութեամբ Բօլին հետ գնաց. երթալու ատեն պատանին Ինձի կ'երեւայ որ, ըսաւ անոր, դարձեալ անախորժ դէպք մը պիտ'որ պատահի. անտարակոյս մեր դրացիները նորէն կը խլրտին եւ...

— Աղէկ մարդարեացար, պատասխանեց վանտրուղէն:

Բօլ կատաղութեամբ սկսաւ պոռալ. Ան անգգաժները գաղանէ մ'ալ չարագոյն են. պատերազմի կը բաղձան լաւ է, իրենց բաղձանքին կը հասնին:

— Ասէ Բօլ, կրկնեց վանտրուղէն, կրակոտ երիտասարդն հանդարտեցընելու ջանալով, այսօր մեր դրացիներէն երկու ամենէն կատաղները, Սդրիմ, Մուլաքն եւ Վորշագ յառաջուան ծովահէնը մեզի եկած էին եւ ըսին թէ ամենեւին իրաւունք չունիք ան ձախնին մէջ՝ զորն որ այնչափ օրէ ի վեր չորցընելու կ'աշխատինք — որիդ ցանելու. վասն զի ան տեղը մերն է: Ես իրենց պատասխան տուի թէ նոյն տեղն իրենց չիվերաբերիր, այլ մեր ստացուածն է, զորն որ վեց շաբաթուան աշխատութեամբ մշակելի երկիր ըրինք: Ի վերայ այսր ամենայնի եթէ վէճի պատճառ մը կայ, խնդիրը Սամարանկի դատաւորաց առջեւը կը հանենք, թող իրենք որոշեն:

— Աս ղերենք շուտով կը լռեցընէի. երկու հարուածով ղերենք գոմէշի պէս գետինը կը պառկեցընէի: Բայց դուն ըսէ ինձի, քու առաջարկութեանդ հաւանեցա՞ն:

— Այ, պատասխանեց Հոլանտացին, Սդրիմ երեսէս վեր ծիծաղեցաւ եւ ձեռքովն իր հրացանին վարներով՝ ըսաւ թէ Ես իմ դատաւորս միշտ հետո կը կրեմ:

Պատանին աս խօսքը լսելուն պէս փութով երթալու սկսաւ. Վանտուղէն իր թեւէն բռնեց եւ հարցուց: Ո՛ւր կ'երթաս:

— Իմ դատաւորս առնելու եւ...

— Խորհուրդդ աղէկ չէ, անոնք թուով մեզմէ շատ աւելի են. քիչ մը համբերէ. մեր միւս ընկերներուն եւ մանաւանդ Ռեմոն կոմսին խորհուրդն ալ իմանանք:

Աս յարգելի անուան անուանուիլը Բօլին կատաղութիւնը բողբոջին զինքն. Իրաւունք ունիս, ըսաւ Հոլանտացոյն, պատրաստ եմ կոմսին ամէն հրամաններուն հպատակելու, որովհետեւ ինքն ալ շատ երկայն համբերողներէն չէ:

Ասկէ ետքն երկուքն ալ միւս ընկերներուն քովը գացին ու նախաձառ յառաջ տարին: Կլավիէր կոմսն՝ որ գրեթէ ամէն բան մակաբերած էր, մէկ կողմանէ անձանթ կոմսնուհոյն՝ գեղջկական ուտելիքներն հրամցընելու ատեն, միւս կողմանէ իր յատակագիծը կը շինէր եւ մեծ տհաճութեամբ կը մտածէր որ աս խաղաղ բնակարանը գուցէ հետեւեալ օրն արիւնհակառակապականութեան տեսարան պիտ'որ ըլլայ:

Պէտէ շարունակուի:

ՊԵՏԱԲԵՐՆ

Մանսպէրտի պաշարումը:

Տասնութկերորդ դարն Հայաստանի համար ամենէն աւելի դժբախտ եւ աղէտալի ժամանակ մըն էր. աս ժամանակս իր անկախութիւնը վերջին հարուածն ընդունեցաւ, ցրուեցան անհետ եղան զինքը պաշտպանող իշխանաց մեծ մասն եւ անկէ ետքն ամէն կողմ բաց մնաց անագորոյն թշնամեաց առջեւն՝ որոնք անարգել ամէն տեղ յարձակելով՝ անտերունջ բնակչաց դառնութեան վերջին բաժակը խմցուցին: Եւ թէպէտ նոյն ժամանակներն Հայոց երկիրը Յուսկան իշխանութեան տակ կը գտնուէր, սակայն անոր զօրութիւնն ալ արդէն սկսած էր նուաղիլ, որով հազիւ կարող եղած էր քանի մը տկար զնդեր ան ընդարձակ աշխարհին պաշտպանութեան համար թողուլ որոնք՝ արեւելքէն, հարաւէն եւ հիւսիսէն եղած հզօր արշաւանաց առջեւ փոշուղ պէս կը ցրուէին եւ երկիրն իր բախտին թող կու տային: Աս թշուառ ժամանակս Հայաստան պատահած դէպքերուն մէջ շատ նշանաւոր է Ապահոնեաց գաւառին Մանսպէրտ բերդաքաղաքին պաշարումն՝ որուն ստորագրութիւնը կ'ուզենք ընել աս հատուածիս մէջ:

Պարսից գահը կը նստէր Բերխտոսի 1036 թուականէն վեր Սելճուգեան ցեղէն Տուղթիբեկ անողորմ սուլթանն՝ որն որ իր թագաւորութեան առաջին օրէն սկսեալ՝ ոտնակոխ կ'ընէր Հայոց երկիրն իր ասպատակաւոր զնդերովը մինչեւ 1054 թուականն՝ որ տարին ինքն անձամբ մեծ եւ հզօր բանակով մը մտաւ Հայ հողին մէջ, մինչեւ Ապահոնեաց գաւառն անարգել յառաջացաւ եւ Մանսպէրտի շրջակայ գաւ-

տերուն մէջ բանակը դրաւ: Անկէ իր զօրքը ցրուեց երկրին հարաւային, արեւմտեան եւ հիւսիսային կողմերն՝ որոնք շատ տեղեր անմարդի աւերակ դարձուցին, քաղաքներն ու գեղերը, լեռներն ու դաշտերը բերաւորաց արեամբ ներկեցին, մնացածը գերեցին գերիւհեցին եւ դարձան եկան իրենց բանակը:

Տուղթիլ այսչափով չշատացաւ, իր արիւնքուշա սիրտը դեռ յադած չէր. ուստի բոլոր բանակը Մանսպէրտէն շարժեց երկրին միւս կողմերն ալ ասպատակելու եւ ժողովուրդը բնաջինջ ընելու համար: Աս միջոցն իրենց օգտին գործածեցին Մանսպէրտցիք եւ անմիջապէս հարկաւոր պատրաստութիւններն ընելու ձեռք զարկին, վասն զի ստոյգ գիտէին որ իրենց քաղաքն ալ բռնաւորին կատաղութեան պիտ'որ հանդիպի. եւ որովհետեւ հնձոց ժամանակ էր շատ դիւրութեամբ գտան հարկաւոր պաշարներն եւ իրենց համարանոցները շուտով լեցուեցան: Նաեւ բերդին վնասեալ կողմերը նորոգուեցան եւ ինչ որ զօրաւոր թշնամույ մը դէմ դնելու համար հարկաւոր էր շինուեցան պատրաստուեցան:

Դեռ նոր գլուխ ելած լմնեցած էին այս ամենայն պատրաստութիւններն երբ որ թշնամույն բանակին ծայրն սկսաւ նորէն երեւալ՝ որն որ իր ասպատակութիւններէն ետ դարձած կու գար անշուշտ Մանսպէրտն ալ իր սրին առջեւը խոնարհեցնելու համար: Մեծ շարժում ու գործունէութիւն տիրեց քաղքին ամէն կողմը. զօրականք եւ արի քաղաքացիք պարսպաց վրայ շարուեցան, պահակապանք իրենց պահպանութեան տեղերը փութացին, իսկ որոնք որ զէնք գործածելու կարողութիւն չունէին, եկեղեցիները գիմեցին եւ զօրութեանց Տէրն իրենց օգնութեան կանչեցին: Եկաւ հասաւ պարսկական դուռը քաղքին առջեւը, պատեց պաշարեց զանիկայ ամէն կողմանէ եւ սկսաւ իր նետերուն ու տէգերուն տարաւիլը բերդէն ներս տեղալ. նոյն սաստկութեամբ կը թափուէին նաեւ պարսպին վրայէն նետերն ու քարերը եւ ուրիշ ամէն տեսակ սպանիչ նիւթերը: Տուղթիլն վրանը քարագլուխ ըսուած տեղը կանգնուած էր, ուսկից ականատես կ'ըլլար իր զօրաց անհրնարին կոտորածին: Վասիլ իշխանը, Մանսպէրտին քաջ հրամանատարը, գիշեր ցորեկ անդադար կը հրսկէր, ամէն կողմ կը վազէր, ամէն վտանգաւոր տեղեր ներկայ կը գտնուէր եւ իր ներկայութեամբն ու քաջալերիչ խօսքերովը զօրաց նոր սիրտ եւ խրախոյս կու տար:

Շատ օրեր աս կերպով շարունակեց պատերազմը. Պարսիկներն օրն երկու անգամ քաղքին վրայ յարձակում կ'ընէին, մէյ մ'առտուան դէմ մէյ մ'ալ իրիկունն արեւը մոնեղէն ետքը, սակայն չարաչար կոտորածով ետ քաշուելու կը ստիպուէին: Տեսաւ սուլթանն որ աս կերպով քաղքին տիրելը կարելի չէ. արդէն իր զօրաց մէկ մասը պատերազմելու անկարող եղած՝ իշխաններէն շատերն ինկած էին, ասոր համար հրաման տուաւ որ բանակին մէջէն քա-

ջաց գնդերը բաժնուհին եւ բռնութեամբ պարսպին տակը մօտենան եւ հոն ահաններ ու գետնափորներ փորելով՝ քաղքին մէջ մտնելու ճամբայ բանան:

Սակայն սուլթանին իշխաններէն մէկը՝ որն որ կ'երեւայ թէ քաղքին բնակչաց եւ այնչափ անմեղաց վրայ՝ որոնք կատաղի զօրաց անագործութեան պիտ'որ մասնուէին, կը գթար, Պարսից ամէն խորհուրդը մագաղաթի վրայ կը գրէր եւ նետի վրայ կապելով՝ քաղքին մէջ կը նետէր, ծանուցանելով թէ այս օր սա եւ սա կողմէն պիտ'որ յարձակին ու այս նիշ կողմն ահան պիտ'որ բանան. քաղաքացիք ասիկայ գիտնալով իրենք ալ թշնամեցն ահաններուն դիմացն ուրիշ ահաններ կը փորէին, յանկարծ դուրս կը յարձակէին, ու փորողները կէս մը կը ջարդէին, կէս մը գերի բռնած քաղաք կը խոթէին եւ հոն պարսպին վրայ կը սպաննէին: Աս գերեաց մէջ գանուեցաւ նաեւ Ոսկեծամ՝ Տուղրիլին աներն՝ որուն պարսպին վրայ գլխատուելուն ինք սուլթանն ահանատես եղաւ:

Պարսից աս փորձն ալ չիյաջողիր, սակայն իրենց թագաւորն ամենեւին չիվհատիր, այլ նոր եւ աւելի ազդու միջոցի մը ձեռք կը զարնէ. հրաման կու տայ որ պատերազմական մեքենաներն՝ որոնք հին ժամանակը հիմակուան թնգանթներուն տեղը կը բռնէին, պարսպաց մօտեցնեն եւ անոնցմով պատերը փլցնեն: Մանազկերտ աս մեքենաներուն բռնութեան դէմ չէր կրնար դիմանալ. արդէն վախն ու վհատութիւնն սկսած էր տիրել, երբ որ Հայազգի քահանայի մը հանձարն օգնութեան հասաւ եւ լքեալ սրտերու նոր քաջաբերութիւն մը տուաւ: Աս ալեւոր ծերունին քաղքին մէկ անկիւնը թող տրուած պղծտիկ բաբան մը գտնելով՝ զանիկայ պարսպին վրայ կանգնեց եւ անով ճարտարութեամբ արձակած քարերով թշնամեցն մեքենաները կոտրեց, ջախջախեց եւ բոլորովին անպիտանացուց:

Պաշարման երեսներորդ օրն էր. Տուղրիլ իր զօրաց այնչափ կոտորածին, եւ առանձին քաղքի մ'իր բոլոր զօրութեան դէմ գնելուն եւ իր բոլոր ճիգերը պարսպի հանելուն վրայ արտաքոյ կարգի զայրացած՝ վերջին փորձի մ'ալ ձեռք զարկաւ: Վասիլ կայսրն իր Պարսկաստան արշաւած ժամանակն ահագին բաբան մը շինել տուած էր, որուն պարանները քաշելու համար չորսհարիւր հոգի կը գործածուէին, եւ 60 լիտր քար կրնար նետել. նոյն ժամանակն աս մեքենան Բաղէշ քաղաքը կը կենար: Սուլթանն հրամայեց որ զանիկայ բանակատեղը բերեն եւ Մանազկերտին պատերն անով կործանեն: Մեծ դժուարութեամբ եւ անհարին աշխատութեամբ եկաւ կանգնուեցաւ բաբանը Մանազկերտին դիմացը եւ իր արձակած առաջին քարը պարսպին մէկ կողմը խրամատ մը բացաւ, ուսկից Որտեղմիդ Պարսից քաջ զօրապետը քաջաց գնդով մը ներս ուղեց յարձակիլ. բայց բերդակապն անոնց դէմ ելան, մեծ մասը ջարդեցին, իսկ զզօրապետն՝ որն որ կուռն ժամանակը գետին ինկած էր, երկաթի ճանկով բռնեցին ներս

քաշեցին: Մեծ եղաւ քաղաքացւոց ուրախութիւնն աս յաջողութեան վրայ, մանաւանդ երբ որ ծերունի երէցն իր պղտիկ բաբանովը նետած մէկ քարով թշնամեցն հսկայածեւ մեքենային մէկ կողմը կոտրեց եւ զանիկայ բոլորովին անգործունեաց բռաւ: Սակայն աս ուրախութիւնն երկայն չտեւեց. որովհետեւ Պարսիկներն իրենց բաբանը շուտով նորոգեցին, եւ որպէս զի քաղքին արձակած քարերէն նորէն չվնասի, առջեւը բամբակի բեռերէ եւ ուրիշ ասոր նման նիւթերէ պատնէշ մը շինեցին:

Ալ քաղաքացւոց քաջութիւնն ու ճարտարութիւնն օգուտ չէր ընէր, հարկ էր որ հնարքի ձեռք զարնէին: Վասիլ բերդին քաջներն իր քով ժողվեց, իրենց վտանգաւոր վեճակն առջեւնին դրաւ եւ ծանոյց անոնց որ եթէ իրենցմէ մէկը յանձն առնու հնարքով մ'ան վտանգաւոր մեքենան պրել կամ ուրիշ կերպով մը բոլորովին ապականել, իր եւ քաղաքացւոց կողմանէ առատ վարձք ընդունելէն զատ, նաեւ կայսրմէ մեծ պատիւ եւ հատուցում կ'ընդունի, եւ եթէ ինքը մեռնելու ըլլայ իր ընտանեաց կ'ըլլայ վարձատրութիւնն: Ան ատեն յառաջ անցաւ Փրանկ ազգաւ արի զինուոր մը եւ իշխանին ըսաւ. Ես այսչափ անմեղ քրիստոնէից աղատութեան համար յանձն կ'առնում կեանքս վտանգի դնել եւ թշնամեցն բանակն երթալ. թող քաղաքացիք իմ գործքիս յաջողութեան համար աղօթք ընեն: Հագաւ քաջ զօրականն իր կարծրակուռ զրահը, կանակն առաւ իր հսկայածեւ վահանը, եւ երեք շիշ նաւթով ու ծծրմբով բաղադրուած դիւրաւառ հեղուկ մը (յուշական հոլը ըսուած նիւթն) հետն առած՝ մէկ ձեռքն ալ թուղթ մը բռնած՝ հեծաւ արագոտն ձիւ մը վրայ ու բերդէն դուրս ելաւ եւ սկսաւ թշնամեցն բանակն յառաջանալ, Թուրքեր, Բիւլթեր պոռալով:

Ժամանակը կէսօր էր. արեգակն իր կիզիչ ճառագայթներն երկնից կամարէն վար կ'արձակէր եւ ամէն կողմ հոլ ու բոց կը տարածէր. պարսկական զօրքն իրենց վրաններուն տակ քուն մտած էին: Բանակին պահապանները Փրանկին յառաջ գալը տեսնան, բայց փոյթ չըրին, որովհետեւ կարծեցին թէ քաղքին կողմանէ թագաւորին անձնատուր ըլլալու նամակ կը բերէ: Արի զինուորը մինչեւ մեծ բաբանին քովն յառաջ գնաց, հոն կանկ առաւ կեցաւ եւ սկսաւ մտադիր աչքով անոր ամէն կողմը դիտել. այնպէս կը ցուցնէր թէ անոր յաղթ մեծութեան վրայ կը զարմանայ, սակայն բոլորովին տարբեր էր իր միտքը. ինքը կ'ուզէր գտնել մեքենային այնպիսի մէկ կողմն ուր իր պրիշ նիւթերն աւելի դիւրաւ կրնային ազդել: Երբ որ ուղածը գտաւ, հանեց քովի շիշերն, եւ մէջի հեղուկը բաբանին վրայ թափելէն ետքը՝ ձին դարձուց եւ դէպ ի քաղաք ածապարեց: Պարսպ տեղ փութացին պարսիկ պահապաններն իր ետեւէն հասնելու. արդէն քանի մը րոպէ ետքն ինքը բերդին մէջ մտած էր: Իսկ բաբանն իր առջեւը դիւղուած բամբակին եւ ուրիշ պրիշ նիւթերուն օգ-

նութեամբ քիչ ժամանակուան մէջ մոխիր դարձաւ:

Եսկէ ետքը Վասիլ քաղաքապետը մատակ խող մը բերել տուաւ ու բարանով Տուղըիին առջեւը նետեց. ժողովուրդեան ալ հրամայեց որ պարսպին վրայէն սուլթանին պողան. Առ ասիկայ քեզի կին ընէ, եւ ան ժամանակ մենք ալ Մանազկերտ քեզի օժիտ կու տանք: Սուլթանն ալ չէր կրնար պաշարումը շարունակել. իր զօրաց կրած կոտորածն, եւ ըրած անյաջող յարձակումները զինքը վերջին աստիճանի վհատեցուցած էին. ուստի հրաման տուաւ որ ետ քաշուելու փողերն հնչեն: Նոյն ժամանակն յառաջ կը մատչի Աղկան քաջ զօրավարն եւ կը խնդրէ Տուղըիէն որ օր մ'ալ համբերէ եւ իրեն հրաման տայ Մանազկերտի վրայ մէկ յարձակում մ'ալ ընելու: Խնդիրքը կ'ընդունուի եւ նոյն յարձակման ամէն կարգադրութիւններն իրեն թող կը տրուին: Պարսից լքեալ գնդերը մէկ անգամ մ'ալ Մանազկերտին բռնորոշ իրենց սահմանուած տեղերը կը շարունակեն եւ յարձակման հրամանին կը սպասեն:

Հրամանը տրուեցաւ ու ամէն կողմանէ մէկ տեղ պարսկական զօրք պարսպին մօտենալու սկսան՝ ուղեւոր մտոր հիմը փորել եւ այնպէս ներս մտնել, բայց նոյն ժամանակն սկսաւ նաեւ պարսպաց վրայէն մահաբեր նետերու եւ քարանց տարափ մ'իրենց վրայ թափուիլ, որոնք իրենցմէ հաղարաւորներ՝ մեռած շնչասպառ գետինը կը պառկեցնէին. երկու քաջասիրտ հայ պատանիք ալ յանկարծ բերդէն դուրս յարձակելով Վաղկան բռնեցին եւ ներս տարին: Վասիլ անմիջապէս անոր գլուխը կտրել տուաւ եւ բաբանով թշնամոյն բանակը նետեց: Պարսիկներն իրենց մեռելներովը քաղքին առջեւը ծածկելէն ետեւ, առհասարակ կռնակին դարձուցին եւ բանակատեղը փախան, եւ նոյն օրն իրենց թագաւորին հետ թող տուին ան տեղն՝ որն որ իրենց բիւրաւոր զինուորակիցներուն եւ երեւելի իշխաններուն գերեզման եղած էր:

Պատմութեան մէջ ասոր նման սաստիկ պաշարում ու դիւցազնական պաշտպանութիւն մը շատ քիչ կը յիշուի, եւ իրաւամբ կրնանք Մանազկերտի պաշարումը մեր դարուն սկիզբն այնչափ նշանաւոր եղած Սարակոսայի պաշարման քովը դնել:

Բ Ա Ր Ե Վ Ա Մ Ք

Այսր աշխարհի բարեկամք,
Երբ զերծ ի բնաւ չարէ կամք —
Որպէս եւ հաւք ծիծառունք,
Յորժամ հասցեն մեզ գարունք —
Եկեալ առ մեզ կաթողին՝
Բնակեն, սգաւ եւ դողին:
Այլ ժամ ֆաղդը ամոնց գայ
Սրանան դողին եւ սգայ: =

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ Ա Վ Ա Ն

ՅԱԺԷ ՄԱՐԿՈՐ ԹԻՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊ

Արուեստական մարմինն՝ որն որ շատ պաշտաներու եւ մեծամեծ շէնքերու սրմբեր կը դարդարէ հասարակ գառնէ (այլ) կը շինուի: Ասոր շինութեան կերպը զանազան տեսակ է, որոնց մէջ հետեւեալ երկու կերպերն ամենէն ընտիրներն են: Ա. Երկուհարկէր վաթսու տրամ ազնիւ սոսինձը (Բոնֆա) 3 լիտր (օգէտ) ջրով պէտք է հալեցնել եւ եռացնել. աս սոսնձաջրին մէջ այնչափ գոռն խառնելու է որ թոյլիկէ խմոր կամ զանգուած մը գառնայ: Ասկէ ետքն աս խմորը կտոր կտոր բաժնելու եւ ամէն մէկ կտորին մէջ ուղուած գոռնով սաստիկ բարակ փոշի եղած ներկ խառնելու եւ զատ զատ դնելու է: Այսպէս պատրաստուած խմորը մէկ մինչեւ երկու ժամ կակուղ կը մնայ եւ ուղուած բաներն անով կրնան շինուիլ:

Եթէ ամբողջ պատ մը մարմնը ձեւացընել կ'ուզուի, նախ մէկ գոռնով զանգուածով մ'անոր յատակը շինելու եւ ետքը զատ գոռներով անոր երակները ձեւացընելու է. աս վերջին գործողութեան համար քիչ մը վարժութիւն հարկաւոր է որպէս զի մարմնը բնականին աղէկ նմանի: Աս խմորներէն կրնայ նաեւ զանազան կերտուածներ, զոր օրինակ սիւն մը, սեղանի քար մը կամ ուրիշ ասոնց նման բաներ շինուիլ: Գառն կատարեալ կարծրանալէն ետքը շէնքարով (Բոնֆա Բաշ) պէտք է շխտակցընել եւ կամ արիւնաքարով (Գան Բաշ) եւ կամ տրիպոլիով շփել եւ փայլեցընել:

Բ. Երկրորդ կերպով արուեստական մարմնը շինելու համար գառն կարծրացած կտորները քիչ մը ժամանակ պաղլեղաջրի՝ — ջրի մէջ հալած պաղլեղի (շապ) — մէջ պէտք է դնել մինչեւ որ աղէկ ծծէ. անկէ ետքը պէտք է թողուլ որ կատարեալ չորնայ եւ ան ատեն կրակի մէջ դնելով այրելու է: Այսպէս այրած գառն կտորները բարակ փոշի պէտք է դարձընել եւ դարձեալ պաղլեղաջրով խառնելով խմոր շինելու զանազան գոռներով ներկելու եւ վերը դրուած կերպով՝ ուղուած բաները շինելու է: Աս կերպով շինուած մարմնն թէպէտ եւ քիչ մ'աւելի դժուարութիւն ունի, սակայն բուն մարմնի պէս կարծր կ'ըլլայ եւ շատ աղէկ կը փայլի:

Գառն սոսնձաջրի կամ պաղլեղաջրի հետ խառնելու ատեն միտ դնելու է որ մէջի օդը դուրս ելլէ, ապա թէ ոչ անկէ շինուած կերտուածներուն մէջ պղտիկ ծակեր կը ձեւանան. ասոր համար գառն ջրին մէջ քիչ պէտք է լեցընել եւ անգագար խառնել: Երակները ձեւացընելու համար կամ դեւ կակուղ յատակին մէջ զանափ ծայրով մը դժեր բանալու եւ զանոնք զատ գոռնով զանգուածով լեցընելու է, եւ կամ զանազան գոռնով զանգուածներէ մեծ եւ պղտիկ գնդակներ շինելու զանոնք քովքով իրարմէ քիչ մը հեռու շարելու եւ զլանով (օգէտ) մը շտակցընելու է, որով գնդակները կը տափակնան բոլորակ ձեւ կ'աւանան եւ իրարու հետ կպչելով՝ ան խայտ մարմնները կը ձեւանան՝ որոնք բնութեան մէջ հազարաւոր գոռնով ու ձեւով կը գտնուին: Բայց շինողը մեծ մտադրութիւն պէտք է ընել որ գոյներն իրարու քով այնպէս տեղաւորուին որ անբնական ձեւ մը չելլէ այլ բուն մարմնի նմանի, անոր համար ալ շինած ատենն աղէկ օրինակներ պէտք է ունենալ եւ կամ շատ վարժած ըլլալու է:

ՍԱՆՐԱՆՈՒՐԲ ԵՎ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

Նոր տեսակ գողություններ: Մօտերս փարիզի մեջ աղանակաւ տիկին մ'արձաթագործի մը խանութ մտաւ եւ 300 ֆրանկ արժող զոյգ մը գինի գնելով՝ խանութպանին հազար ֆրանկնոց թղթադրամ մը տուաւ որ մէջէն իր ստակն առնուէր եւ մնացածն ետ տայ: Նոյն միջոցին աղտոտ զգեստով մարդ մը ներս մտաւ եւ բարկութեամբ՝ Հոս ուրեմն կու գան իմ ամէն ստակներս ըսելով կնոջ երեսն այնպէս զօրաւոր ապտակ մը կու փեցուց որ խեղճ մարած գետինն ինկաւ: Ասկէ ետքն օտարականը հազար ֆրանկնոց թղթադրամը սեղանին վրայէն առաւ քսակին մէջ նետեց եւ դուռը բարկութեամբ գոցելով ելաւ: Գինի մ'եղբը խանութին մարդիկն իրենց այլայլութենէն սթափեցան եւ շուտով մարած տիկնոջ ամէն օգնութիւնն ընելով՝ դանկալ արթնցուցին: Խանութին տէրն իրեն կարեկից ըլլալէն ետքը ծանոց որ 1000 ֆրանկնոցը իր ամուսինն առած գացած է: — Ի՜նչ ամուսին, պատասխանեց խուփած տիկինն, ես ամուսին չունիմ, այլ այլի կին մըն եմ: Այտալը զարնող օտարականը խաբեայ գող մըն էր, որն որ իր արուեստին մէջ առ նոր գիտը գտած եւ առաջին անգամ դանկալ յաջողութեամբ ի գործ դրած էր: Զինքը ձեռք ձգելու համար եղած ամէն փորձերը պարագի ելան:

Պրիլն քաղաքն մաքուր հագուած մարդ մը խուրագործի (շափէֆ) մը խանութ կը մտնէ եւ կ'ուզէ աղէկ խոյր մը գնել: Խանութպանն իր ամենէն ընտիր վաճառքը դուրս կը հանէ եւ եկողին առջեւը կը դնէ, զորոնք անկալ մէկիկ մէկիկ դուռնը դնելով կը փորձէ: Իրեն յարմար խոյր մը գտնելէն ետքը, խանութպանին դառնալով՝ Հայելի մ'ունիմ, կ'ըսէ, կ'ուզեմ մէյ մը տեսնել թէ ասիկայ ինձի ինչպէս կը վայլէ: Նոյն միջոցին փողոցի աղայ մը խանութին դռնէն ներս «Ըստ ամենայնի իշունմաներես», կը պոռայ: «Անաւակ զքեզ, հիմայ քեզի քու չափ կը զիտցնեմ կը պոռայ անոր ետեւէն օտարականն եւ կ'աճապարէ տղուն ետեւէն հասնելու: Պարտաւ տեղ սպասեց խանութպանն որ մարդն ետ դառնայ եւ իր խուրին ստակը վճարէ, վասն զի անկալ գող մըն էր եւ տղուն պոռակն իր կարգադրութեամբն եղած էր որպէս զի կարող ըլլայ ան առթով գլուխը դրած նոր խուրովը խանութէն ելնել ու փախչիլ:

Լոնտոնի մէջ հարուստ հրէի մ'աղջիկն ուղեւոր քրիստոնէի մը հետ ամուսնանալ, հօրմէն հրաման ուղեց, բայց անկալ պատասխան տուաւ թէ ամենեւին չեմ թողուր որ քրիստոնէայ մը քու այրդ ըլլայ: Երկայն վեճէ ետքը վերջապէս աղջիկն իրեն ծանոց թէ նաեւ առանց իր հաւանութեան ինքն իր կամքն յառաջ պիտ'որ տանի: «Լաւ է ըսաւ հայրը կրնաս քու ուզածդ կատարել, բայց գիտնաս որ անկէ ետքն իմ աղջիկս չես եւ ժառանգութենէ բոլորովին կը զրկուիս»: «Իսկ ալ կ'երթամ քրիստոնէայ կ'ըլլամ, պատասխանեց աղջիկն, եւ ան ատեն ըստ անգղիական օրինաց չես կրնար ղև ժառանգութենէ զրկել»: Հայրն ասոր վրայ շատ այլայլեցաւ եւ շուտ մը փառարանի մ'երթալով հարցուց թէ Իրօք Անգղիայի մէջ այնպիսի օրէնք կայ: «Այո, ըսաւ փատարանն, անգղիական օրէնքը թող չիտար որ Հրեայ մ'իր որդին քրիստոնէայ ըլլալուն համար ժառանգութենէ զրկէ, սակայն եթէ ինձի 10 լիբա կու տաս, քեզի հնաք մը կը սովորեցնեմ որով կրնաս քու կամքդ յառաջ տանիլ: Հրեան առանց մտածելու քսակէն 10 լիբան կը հանէ փատարանին ձեռքը կը դնէ, եւ անհամբերութեամբ անոր ըսելու խօսքերուն կը սպասէ: Խորամանկ փատարանը ծանրութեամբ մ'ոսկիները զրգանին մէջ կը տեղաւորէ եւ Հրէին դառնալով, «Գնա դուն ալ քրիստոնէայ եղիւր, կ'ըսէ եւ ան ատեն կրնաս ուղածիդ պէս քու աղջիկդ ժառանգութենէ զրկել»: Ո՛վ կրնայ ստորագրել Հրէին աս խօսքէն զգացած զայրոյթն ու կատաղութիւնը, սակայն պարտաւ տեղ արդէն ոսկիներն իր խորհրդատուին գրապանը մտած էին:

Գանձ քահանան որ կրնուպի մէջ իր բարերարութեանցը համար շատ անուանի էր, օր մը բանտէ մը դառնալու ժամանակ, ուր պատժաւորները մխիթարած եւ անոնց օգնութիւն

ըրած էր, իրեն ծանօթ երիտասարդի մը պատահեցաւ եւ անկէ բարերարական վախճանի մը համար քիչ մը ստակ ինչորեց, բայց պատասխան տեղ զօրաւոր ապտակ մ'ընդունեցաւ: «Ասիկայ ինձի համար աղէկ է, ըսաւ հանգարտութեամբ երեցն, բայց աղքատներու օգուտ չ'ընէր»: Երիտասարդը աս պատասխանէն շատ սուրբեցաւ եւ ուղեց գիտնալ ան անուական ծերունոյն անունը որուն հետ այնպէս անարգութեամբ վարուած էր: Երբ որ իմացաւ թէ Գանէն է, անմիջապէս անոր առջեւ ծուր դրաւ եւ ոսկով լեցուն քսակ մը մատուցանելով՝ անկէ թողութիւն ինչորեց: Ծերունին աճապարեց զինքը վեր վերցուց եւ զուարթութեամբ ըսաւ «Ինչպէս կը բաղձայի այսպիսի գուամոր մ'այսպէս թեթեւ դնով ամէն օր իմ աղքատներու հոգալ:

Փրեզերիկոմ Բ. Բրուսիայի զուարճասէր թագաւորն օր մը Պերլինի փողոցներէն մէկուն մէջ, ինչպէս շատ անգամ կ'ընէր, երիտասարդի մը հետ խօսակցելու սկսաւ: Զանազան խօսքերու մէջ աս ալ հարցուց իրեն թագաւորը թէ Բու հաւատքը ի՜նչ է: — Տէր արքայ, պատասխանեց պատանին, իմ հաւատքս դերձակիս հաւատքին հետ նոյն է: — Ի՜նչ բանիկը հաւատայ քու դերձակդ, հարցուց նորէն Փրեզերիկոմ: — Անկալ կը հաւատայ որ կրկնեց երիտասարդն, ես իրեն ունեցած 5 թաւեր պարտքս պիտ'որ չվճարեմ: Թագաւորն աս խօսքին շատ խորժեցաւ, եւ քսակէն 5 թաւեր հանելով ու պատանւոյն տալով՝ Գնա, ըսաւ, հաւատքդ փոխէ եւ պարտքդ վճարէ: Օտարականն, ստակը շնորհակալութեամբ կ'ընդունի, բայց թագաւորին հրամանը չիկատարեր այլ կ'երթայ անով աղէկ ուրխութիւն մը կ'ընէ: Փանի մ'օր ետքը Փրեզերիկոմ փողոցի մէջ նորէն իրեն պատահեցաւ եւ թէպէտ պատանին ուղեց կողմնական ծամբայ մը մտնել եւ փախչիլ, սակայն թագաւորն իմացաւ եւ ետեւէն կանչելով կեցնել տուաւ ու հարցուց, Պարտքդ դերձակին վճարեցի՞ր: — Տէր արքայ, պատասխանեց պատանին համարձակութեամբ, ես 5 թաւերի համար հաւատքս չեմ փոխեր:

Վարպետ բժիշկ ու կտորիժ զինուոր: — Բարեկամ, բժիշկ եիր զինուոր եղար հայրենեաց ծառայելու համար: Բու հին արուեստովդ սրչափ ալ աղէկ հայրենեացը կը ծառայելի թշնամեաց բանակին մէջ:

ՏՆՏԵՍԵԿԱՆ

ՄԵՏԱՔՍԵ ԿԵՐՊՈՍԵՆԵՐԸ ԼՈՒՍԼՈՒ ԿԵՐՊ

Ամէն տեսակ մետաքսէ նիւթերը, թէյի ջրով շատ աղէկ կը լուացուն, եւ ամէն աղտերը կը կորսնցնեն: Այսպէս լուացուած քիչ մը շաքարով խառնուած օղիի (բոֆէ) մէջ թաթխելու եւ ետքը ողորկելու (եֆէ-ընել) է, որ իրենց փայլունութիւնը նորէն ստանան:

Նոյնպէս թեփի ջուրը կերպասներուն ամէն աղտը շատ աղէկ կը մաքրէ, մանաւանդ եթէ մէջը քիչ մ'ալ պաղլեղ (շա) լուծուած ըլլայ:

Մետաքսեղէն լուարու ուրիշ կերպ մ'ալ հետեւեալն է: Աղտոտած կերպար սեղանի մը վրայ փակելու է, ասկէ ետքը մաքուր լաթի մը վրայ առատ աճառ լոտելու եւ զանկալ կերպարին աղտոտ տեղերը, միշտ մէկ ուղղութեամբ քսելու է մինչեւ որ բոլոր աղան ելլէ: Նոյն կերպով սրբելու է նաեւ կերպարին միւս երեսն, եւ ետքը պաղ ջրէ անցնելով, աճառ կերպարին վրայէն պէտք է հանել ու շքի մէջ չորցնել: Սեւ ու կապուտ կերպարները լուարէն ետքն օղիի մէջ պէտք է թաթխել ու նորէն չորցնել: Լուացուած կերպար ողորկելու համար կէս տաքած ողորկիչ (եֆէ-ըն) պէտք է գործածել, միանգամայն անոր ողորկուելու տեղերը թուղթ ծածկելու եւ նոյն թղթին վրայէն ողորկելու է: